
Wolfgang Ruge

Scheiding der machten in het socialisme

De rechtsstaat is ter discussie. In nummer 44 van de *Weltbühne* schrijft Rolf Steding dat men zou moeten streven naar een socialistische rechtsstaat, en dat «elk staats- of ander maatschappelijk orgaan, net zoals elke functionaris, in zijn beslissingen zondermeer aan de wet gehouden zou moeten zijn».

Wie zou dit willen tegenspreken ?

Opdat deze eis echter niet een loutere wensdroom zou blijven, moet men denken aan een garantie voor de realisering ervan. En de ervaring leert dat een morele imperatief er in de praktijk weinig van terecht brengt (een morele imperatief in de zin van «dit moet» en «dit mag niet»).

Bij het overdenken van mogelijke garanties is het niet slecht even bij de geschiedenis te rade te gaan. Wanneer en waar boekte men succes- sen of tegenslagen wat de rechtsstaat betreft ?

Toen de Franse burgerij zich 250 jaar geleden voorbereidde om de macht te ontnemen aan de adel en de absolutistische koning, werkte de gematigde Montesquieu zijn leer uit van de deling van de staatsmacht in drie verschillende, elkaar controlerende domeinen : legislatief of wetgevend, executief of uitvoerend, juridisch of rechterlijk, waarbij minstens de wetgevende macht aan de nieuwe klasse moest toekomen. Na de overwinning van de burgerij werd het volk met deze grondwet van de scheiding der machten geconfronteerd : de burgerlijke staat is niet het instrument van één klasse, maar wel van het algemeen welzijn, waarbij tegenstellingen worden weggewerkt. Het mechanisme van de wederzijdse machtscontrole kwam slechts zeer langzaam tot stand. Het speelde tegelijk een zeer belangrijke rol in de discussie betreffende de rechtsstaat van de afzonderlijke machtsfracties in de besluitvormingen. Bij alle tekortkomingen waarborgt dit mechanisme niettemin tot vandaag, aangezien ook de arbeidersklasse als machtsfactor bestaat, het normale functioneren van het burgerlijk-parlementair systeem.

Het revolutionaire proletariaat verwierp de scheiding der machten als een constitutioneel en demagogisch element van de burgerlijke heerschappij. Lenin gaf de oplossing «Alle macht aan de raden» en verklaarde dat deze taak hadden «zowel de wetgevende functie als de uitvoering van de wetten te verenigen». Hij en ook andere theoretici gingen daarbij uit van de overtuiging dat er binnen de gigantische uitgebuide massa geen tegengestelde belangen in de opbouw van een volksmacht zouden zijn, en dat het tot stand brengen van een machtsevenwicht dan ook overbodig was. Vervolgens geloofde hij, zoals alle leiders van de revolutionaire beweging, dat de nieuwe productieverhoudingen binnen een historisch korte termijn een nieuw type mens zouden voortbrengen, namelijk een mens die niet naar machtsmisbruik of persoonlijke rijkdom zou streven. Na de eerste communistische *subbotniks* (dit zijn initiatieven van onbezoldigd vrijwilligerswerk) zei hij dat er zich een beweging van «massale omvang» aan het vormen was, waarin «in grote afmetingen kosteloze, van geen enkele overheid of staat genormeerde arbeidsprestaties van enkelingen ten bate van de gemeenschap gerealiseerd werden». Beide overwegingen blijken achteraf verkeerd. Men hoeft maar te denken aan de overdreven machtstoekenning aan de ambten binnen het socialisme, of aan het feit dat zoveel *subbotnik*-vrijwilligers hun zondagswerk betaald willen zien.

De machtsorganen slagen er niet in, door, voor en bij het volk te zijn, terwijl precies daarom de almacht van de raden werd geproclameerd. In de Sovjet-Unie, de bakermat van de raden, kwam een heerschappijmodel tot stand dat vervreemd was van de massa, door het toedoen van allerlei tegenstellingen, de onbarmhartige druk van buitenlandse vijanden en ook door individuele machtswellust van enkelingen. Het kenmerk van dat heerschappijmodel was de ontaarding van de machten. De wetgevende instellingen verkommerden, de rechtspraak ging over in een aanhangsel van de uitvoerende organen en deze laatste groeiden uit tot een reusachtig apparaat. Alsof dit nog niet genoeg was, bracht dit apparaat een instelling voort, die nog méér macht had, niet aan de controle van de raden onderworpen was, en dus in tegenspraak met was met de oorspronkelijke bedoeling. Deze uitwassen eisten in de Sovjet-Unie grote offers en ontberingen; misschien is het geschetste verloop niet de enige oorzaak. Maar toch staat vast dat noch het misdadige stalinisme, noch de tekortkomingen en de corruptie van het Brezjnevtijdperk in een dergelijke mate mogelijk zouden geweest zijn, indien er een min of meer doeltreffend controle-orgaan had bestaan.

Lenin heeft de gevaarlijke tendenzen in de ontwikkeling van het apparaat reeds vroeg opgemerkt. Ziek, vereenzaamd, en naar zijn eigen zeggen «uiterst wantrouwig en sceptisch», heeft hij zijn laatste schrijfsels

bijna uitsluitend gewijd aan de verbetering van de arbeiders-en boeren-inspectie. Maar zijn voorstellen werden verworpen. Reeds voor zijn dood waren de hem vijandige krachten sterk genoeg om de brief die hij als zijn testament aan zijn kameraden had gericht, aan het plenum van de 12de partijdag voor te behouden.

De macht van de speciale bestuursorganen groeide oeverloos terwijl het veiligheidsapparaat volledig in handen kwam van een steeds kleinere groep, en tenslotte van één man, die zich liet verafgoden, en die zich het recht tot kanalisering van het gehele economische, politieke en culturele leven toeëigende. Dit zogenaamd op grond van het leiderschap van de partij, wat nergens precies gedefinieerd werd, laat staan duidelijk omljnd. Het initiatief van miljoenen werd gefnuikt, de mogelijkheden van het socialisme verslapten, haar humanitaire waarde werd twijfelachtig, haar uitstraling verbleekte.

Deze bittere historische feiten roepen duidelijk om een herstructurering van de machten in het socialisme. De drie deel machten moeten in een goed overwogen en elke willekeur uitsluitende verhouding tot elkaar komen : de uitwassen moeten overwonnen worden. Een constructieve discussie omtrent de herfundering van de wetgevende instellingen (volksvertegenwoordiging) is aan de gang. Daarmee in overeenstemming eist men een reducering van de bureaucratische apparaten van de uitvoerende macht. Dit houdt de overdracht in van de veiligheidsfuncties aan een normaal binnenlands- of verdedigingsapparaat en een opheffing van het speciaal apparaat. Het belangrijkste evenwel lijkt de uitbouw van een derde macht te zijn, die door Montesquieu als de rechterlijke macht werd aangeduid.

Na de ervaring van machtsmisbruiken, een economie van privileges en onbekwaamheid van de leiding, zijn de straffen voor wetsovertredingen niet meer voldoende. Er zou een democratisch gegrondveste, autonome controle-instelling moeten bestaan, die niet onder de voogdij van een ander staatsorgaan of partij staat, en die onbeperkt toegang heeft tot de bestuurlijke centra van politiek, economie en administratie. Daarbij spreekt het vanzelf dat aan deze reële volkscontrole de mogelijkheid moet worden gegeven, en de plicht opgelegd, om via onafhankelijke communicatiemiddelen het publiek over alles te informeren wat in de staat en de maatschappij gebeurt. De media hebben immers in een tijdperk van radio en televisie zonder twijfel de rol van «vierde macht».

Vertaling: Sonja Lavaert

Sonja Lavaert

COMMENTAAR

Deze tekst behoeft mijns inziens enig commentaar.

Dat men in de DDR, zoals trouwens ook in de Sovjet-Unie, steeds meer opkomt voor een scheiding der machten, lijkt aan de ene kant een goede zaak te zijn. Liggt niet aan de grondslag van om het even welk soort politiek dat er verschillende instituties in het leven worden geroepen die elkaar controleren en begrenzen ?

Reeds Macchiavelli beweerde dat een regering zonder ingebotuwde garantie dat de macht van de regeerders structureel beperkt zou worden, noodzakelijkerwijze een slechte regering was. Want er heersen steeds tegengestelde belangen, om te beginnen reeds deze van de politieke en de niet-politieke klasse. Bij Machiavelli krijgt deze controlefunctie de concrete gedaante van «oppositie» en «rechtbanken». Oppositie is de politieke uitdrukking van de conflictuele belangen van machthebber en subject en vervolgens van onderdanen onderling. De rechtsinstelling heeft bij Macchiavelli niet meteen een politieke functie, maar is politiek noodzakelijk om de private sfeer te reguleren. Machiavelli schreef deze zaken in een tijd dat de Medici absolutistisch over Firenze heersten. Zijn kritische eis was in de eerste plaats gericht tegen deze dictatoriale en tegelijk onbekwame machthebbers.

Er is een zekere gelijklopendheid met de denkers van de Verlichting. Vanuit eenzelfde inspiratie formuleert met name Montesquieu de noodzaak van oppositie op de voor ons moderne manier, namelijk als de scheiding der machten. Opmerkelijk zijn ook zijn opvattingen over het despotisme : het land waar zwijgen heerst, en een politiek van de onpolitiek wordt gevoerd. Montesquieu's interesse gaat in de eerste plaats naar de politiek, terwijl de rechterlijke macht weliswaar belangrijk is, maar toch niet centraal in zijn denken staat.

De eis van oppositie, of van de scheiding der machten, beantwoordt aan een structureel gegeven van het politieke fenomeen zelf, namelijk dat er altijd machthebbers en niet-machthebbers zullen bestaan. De machtsdeling heft deze tegenstelling niet op, maar is precies nodig omdat er zo'n tegenstelling bestaat. Alleen onder het despotisme zijn alle conflicten gesmoord, dus opgeheven.

De tekst van Ruge geeft echter ook te denken, en wel om twee redenen.

Ten eerste. Het claimen van de prioriteit van de juridische macht is naïef, hoewel begrijpelijk natuurlijk. Mensen zijn met stomheid geslagen bij het vernemen van allerlei privileges, corruptieschandalen, enz... Ze voelen zich bedrogen als ze vernemen dat sommigen ongestraft op een onrechtvaardige manier zich allerlei rijkdommen en luxes toeëigenen. Terecht. Maar het is jammer als het daarbij ophoudt. Want corruptie is maar een uitwas, iets wat eraan hangt, op dezelfde manier, in om het even welk systeem. Gramsci heeft dikwijls gewaarschuwd voor deze naïviteit. Hij noemde het ook economisme of «een kritische activiteit die zich beperkt tot het onthullen van zwendel, het veroorzaken van schandalen en het snuffelen in de zakken van publieke personen». In het algemeen heeft dit niets anders tot gevolg dan een moraliserend gepreek en een zich verliezen in hoogst persoonlijke disputen. Men ziet op die manier over het hoofd hoe belangrijk opvattingen zijn, en ideologieën, of beginselen, die niet meer in vraag gesteld worden. Men moet ten gepaste tijde het proces van zwendelaars kunnen maken. Maar door bijvoorbeeld alle aandacht te richten op het proces van vroegere leiders, vergeet men aan fundamentele kritiek te doen.

Ten tweede. De tekst van Ruge getuigt zoals vele geluiden die tegenwoordig uit "socialistische" landen komen, van een bewondering en een optimisme tegenover bepaalde facetten van onze westerse democratieën : bewondering voor de democratische politiek, voor de zogenaamde vrijheid, en natuurlijk, hoewel meestal verzwegen, voor het kapitalistisch model met sociale correcties, dat zoveel rijkdom lijkt uit te stralen.

Nochtans kan men, zelfs wat de scheiding der machten betreft in het westers bestel, niet onverdeeld optimistisch zijn. De scheiding der machten hangt nauw samen met de klassenstrijd, die volgens menigeen niet meer bestaat. Nochtans is de arbeidersklasse nooit haar economisch-corporatieve fase ontgroeid, om het in de termen van Gramsci te zeggen. Dat betekent dat dé strijd, namelijk de omvorming naar een hegemonische klasse, of met andere woorden de omkering van de machtsverhoudingen, nog moet beginnen. als de arbeiders zich blijven beperken tot het voeren van een syndicalistisch/economische strijd, zal hun situatie sociaal-economisch weliswaar verbeteren, maar zal de nu heersende klasse (dit wil zeggen de niet-arbeiders oftewel de kaders) blijven heersen. Door het soort strijd dat «links» (zeker in de westerse landen) totnogtoe gevoerd heeft, wordt de triomf vanzelf in handen gelegd van de niet-arbeidende heersende klasse.

Wat nu met onze scheiding der machten ?

Deze bestaat in het Westen, doch enkel voor wie de macht in handen heeft. Voor de anderen is ze maar een illusie, waardoor haar werkelijkheid in een dubbelzinnig licht komt te staan. Er is in het westen een evolutie vast te stellen naar een versterking van de uitvoerende macht. Deze tendens wordt mede bepaald door de traditionele politieke partijen die de scheiding der machten ongedaan maken via een politisering van het hele openbare leven. Helemaal niet zo anders als in de zogenaamd onvrije socialistische structuren met slechts één partij worden de machten op die manier onmachtig tegenover de uitvoerende macht. Deze kan tenslotte het meest afgeschermd worden van het volk en zonder veel moeite ondergeschikt gehouden worden aan de economische machtsgroepen¹. Dit is ons allen toch welbekend, we kunnen het aan den lijve ondervinden. Je moet maar eens proberen een initiatief in stand te houden, dat niet de vogdij van een of andere traditionele partij aanvaardt, of dat de verzuiling aankaart! Of je moet straks maar eens proberen je stem te laten horen in het bestuur van ons pluralistisch onderwijs! De voorbeelden zijn legio. Vanwaar dus die naïviteit ?

Of is het misschien angst, om als een storend element te worden aanzien in onze harmonieuze, vrije en democratische samenleving ?

¹Jef Turf, Konfliktualiteit en maatschappelijke klassen, in *Konflikt - Geweld*, Kritiek 18, Deel I (in druk)